

Annona Nova VIII.

A Kerényi Károly Szakkollégium évkönyve

Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar
Kerényi Károly Szakkollégium
Pécs, 2016

Szakmai lektorok:

Bánkúti Gábor, Barabás Gábor, Csibi Norbert, Fedeles Tamás,
Járai Róbert, Kisantal Tamás, Rónaky Eszter, Szendi Zoltán
Weiss János

A kiadvány a *Nemzeti Tehetség Program* támogatásával jelent meg.
NTP-SZKOLL – 15-0041

Kiadó: Kerényi Károly Szakkollégium
Felelős kiadó: Bagi Zsolt

Szerkesztők:

Lisa Obermeier, Máté Zsolt, Rétfalvi P. Zsófia, Szanyi-Nagy Judit,
Vilmos Eszter, Vörös Eszter

Borítóterv:

Szanyi-Nagy Judit

Nyomdai előkészítés és kivitelezés:

Virágmandula Kft.

ISSN: 2061-4926

© A szerzők, 2016

© A szerkesztők, 2016

Minden jog fenntartva.

Tartalomjegyzék

András Csaba: Előszó	7
Kocsis Árpád: „Ez a törvény?” – Velencei vizeken ne kalmárkodj	11
Fetzer Beáta: Die Verkörperung der Angst – Die literarisch-anthropologische Erscheinung der Angst in Fräulein Else und Spiel im Morgengrauen von Arthur Schnitzler	23
Zsupos Norbert: Elmélet és gyakorlat Gilles Deleuze filozófiájában – Michael Hardt Deleuze-értelmezéséről	37
Bodrogai Dóra: A két főszereplő közötti kapcsolat dinamikája Szabó Magda Az ajtó című regényében és ennek filmadaptációjában	49
Vilmos Eszter: Emma és az okos szüzek – Két versfordítás-elemzés	65
Kovács Péter: Polémiák a Liliomos Herceg körül – A Szent Imre-legendahistoriográfiájának áttekintése	85
Ignác Ágoston: Megjegyzések a 14. századi krónikaszerkesztményhez – Historiográfiai áttekintés egy jelenleg zajló kutatáshoz	99
Sipos Balázs: A Kodály Zoltán úti lakótelep építése 1967-től 1985-ig	111
Sipos Balázs: A pécsi Nagyárpádi városrész (Árpádváros) építéstörténete 1974–1990 között	125
Endródi Edina: A bélyegtörvény történeti áttekintése a bostoni újságok tükrében	145
A Kerényi Károly Szakkollégium tagjai a 2015/2016-os tanévben	161
A Kerényi Károly Szakkollégium mentorai a 2015/2016-os tanévben	162
A Kerényi Károly Szakkollégium év végi konferenciájának plakátja	163

Zsupos Norbertnek hívnak, magyar-filozófia szakos hallgató vagyok. 2012-ben kezdtem el tanulmányaimat a PTE BTK-n, 2013-ban nyertem felvételt a Kerényi Károly Szakkollégiumba. Az utóbbi másfél-két évben az irodalomelméleti kutatások mellett filozófiával foglalkozom, azon belül Gilles Deleuze és a posztstrukturalizmus filozófiájával.

ZSUPOS NORBERT

Elmélet és gyakorlat Gilles Deleuze filozófiájában

Michael Hardt Deleuze-értelmezéséről

Bevezetés

1972. március 4-én Gilles Deleuze és Michel Foucault egyik vitája a hatalom kérdése köré szerveződött.¹ Ebben a rövid, ám annál gazdagabb beszélgetésben első pillantásra mindkét filozófus álláspontja azon az egyetértésen alapszik, hogy a hatalom totalizáló tendenciája az elmélet és gyakorlat problémájában nyilvánul meg. A vita témája nagyobb részben az értelmiség szerepéről, illetve e szerep társadalmi szituációja körül forog. Deleuze már a vita kezdetén az elmélet és gyakorlat (vagyis a *teória* és *praxis*) kapcsolatára tereli a beszélgetést, amellyel tulajdonképpen kijelöli a hatalomról alkotott elgondolásának irányvonalát. Bár mindkét filozófus a hatalom totalizáló jellegét hangsúlyozza, azonban pontosan ebből a szempontból emelhető ki a

¹ A beszélgetésre 1972. március 4-én került sor, melynek írásos formáját Foucault Deleuze-nek ajánlva a *L'Arc* folyóirat 49. számában publikálta. Magyarul lásd Michel FOUCAULT: „Az értelmiség és a hatalom. Michel Foucault és Gilles Deleuze beszélgetése”, in: Uő.: *Nyelv a végtelenhez* (ford. Kicsák Lóránt), Latin Betűk, Debrecen, 2000, 241–249.

különbség a két elmélet között.² A totalizáció fogalmi különbsége tulajdonképpen a módszer különbségére vezethető vissza, hiszen Deleuze rendszere egyfajta logika szerint strukturálódik, míg Foucault filozófiája sokkal inkább episztemológiai vizsgálódásokat foglal magába. Talán maga Foucault határozta meg a legpontosabban az *Anti-Ödipusz* [*L'Anti-Cédipe*] előszavában, hogy mi Deleuze (és Félix Guattari) célja a hatalom totalizáló tendenciáival szemben: az *Anti-Ödipusz* hosszú ideje az első könyv, amely kifejezetten az etikával foglalkozik, írja Foucault, mert nem csupán egy elméletet kínál olvasói számára, hanem sokkal inkább egy életmódot javasol, egy „bevezetőt a nem-fasiszta életmódhoz.”³

Hogyan válhat egy filozófiai rendszer gyakorlattá? Hogyan tehető a filozófia úgy elmélet és gyakorlat kapcsolatává, hogy ne merő spekulativizmus jellemezze, hanem sokkal inkább az elmélet gyakorlatba való átfordítása? Hiszen egy filozófiai rendszer az elmélet és gyakorlat ellentmondásából születik meg, ha metafizikája alapelvének a gyakorlat problémáját teszi meg. Ugyanez a helyzet abban az esetben is, ha ez a filozófia például a helyes élet kérdését terjeszti ki a társadalom egészére. Platón filozófiája abban az értelemben politikai filozófia, amennyiben azokat a törekvéseit vesszük figyelembe, amelyek a helyes élet kérdésén túl az államra mint egyetlen testre irányulnak. Nem egyedülálló elképzelés ez a filozófia történetében: Spinoza politikai filozófiájában az integrált társadalom szintén egyetlen testet alkotva teremti meg a hozzátartozó, megfelelő szellemet.⁴ Természetesen lényegi különbség van a két filozófus rendszere között, azonban a társadalom metaforáját, a test kérdését tekintve hasonló problémák jelennek meg mindkét esetben. A filozó-

²Lásd Seán HAND: „Translating Theory, or the Difference Between Deleuze and Foucault”, in: Gilles DELEUZE: *Foucault* (ford. Seán Hand), University of Minnesota Press, Minneapolis–London, 2006 [1988], xli.

³Lásd Michel FOUCAULT: „Preface”, in: Deleuze, Gilles–Guattari, Félix: *Anti-Oedipus* (ford. Robert Hurley – Mark Seem – Helen R. Lane), University of Minnesota Press Minneapolis, 1983, xiv.

⁴Lásd erről bővebben Thomas HOBBS: *Leviatán* (ford. Vámosi Pál), Helikon, Budapest, 1970, 75.

fiának minden szituációban jelenvalóvá kell tenni a gyakorlatot: a társadalmi szerveződésnek a gyakorlatban kell kifejeznie (vagy akár létrehoznia) az elméleti hátteret.

Michael Hardt 1993-ban megjelent monográfiájában Deleuze filozófiáját az elmélet és gyakorlat problémájára vezeti vissza.⁵ Hardt elképzelése szerint azok a filozófiai fogalmak, amelyeket Deleuze alkalmaz saját rendszerében, elvezetnek bennünket rendszere gyakorlati aspektusához. Ez a gyakorlati aspektus a lét mozgó, alakuló elgondolásán alapul, amely Bergson ontológiájával, Nietzsche etikai afirmációjával, valamint Spinoza hatalomelméletével áll szoros kapcsolatban.⁶ Deleuze hatalomelmélete kifejezetten a társadalmi szerveződés, a sokaság hatalmának kifejtésére tesz kísérletet. Hardt vállalkozása nem kevesebb, mint hogy ennek a hatalomelméletnek a politikai filozófiai jelentőségére rávilágítson. Jelen írásban szeretném felhívni a figyelmet azokra az összefüggésekre, amelyek a filozófia elméletét és gyakorlatát egyfajta „politikai ontológia” jegyében egybekovácsolják Deleuze rendszerében.⁷ Nem utolsó sorban arra is kitérek tanulmányomban, hogy melyek azok a lehetséges kapcsolódások Marx kritikai filozófiájával, amelyet Hardt mintegy előfeltételként implikál. A marxi terminológia (illetve a marxista hagyomány) egy olyan újabb perspektívát nyithat meg Deleuze politikai gondolkodásában, amely a hatalom vizsgálata szempontjából nélkülözhetetlen. Michael Hardt értelmezése szerint a megoldást a „radikális demokrácia” formájában találjuk meg, amely a társadalmat (vagy a tömeget) nem egyfajta rendként, hanem ezzel ellentétben inkább a renddel, az osztállyal és általában a kategóriákkal szemben létrejövő szerveződésben látja megvalósulni. A deleuze-i

⁵ Michael HARDT: *Gilles Deleuze: An apprenticeship In Philosophy*, University of Minnesota, Minneapolis, 1993.

⁶ HARDT: *Gilles Deleuze*, i. m., 57.

⁷ Deleuze filozófiájában, különösen a hatalommal és a politikával foglalkozó műveiben, ez a politikai ontológia kifejezetten a társadalom szerveződési képességével áll összefüggésben. Lásd erről például Gilles DELEUZE: *Spinoza és a kifejezés problémája* (ford. Moldvay Tamás), Osiris, 2000, 304–388.

gyakorlat lényegében a sokaság, a tömeg szerveződésének a képességét, az egymással integrálódni képes társadalom elméletét mutatja be.⁸

A hatalom ontológiája

Hardt *A hatalom anatómiája* című tanulmányában kiemeli azt a hatvanas-hetvenes évek francia filozófiájában uralkodó tendenciát, amely során a hatalom természetének vizsgálata különösen hangsúlyos szerepet kap. Foucault neve mellett Deleuze és Guattari munkáit említi meg, amelyek egyöntetűen a társadalmi szerveződések újfajta értelmezését hozzák létre, illetve ezeknek a szerveződéseknek a gyakorlati vetületét teszik vizsgálatuk tárgyául.⁹ Ennek a tendenciának az okát több tényező is befolyásolta, leginkább a Hegel filozófiájával szemben kialakult törekvésekkel magyarázható. A hatvanas években egyre inkább az a szándék nyilvánul meg a posztstrukturalista filozófusok körében, hogy revidéálják Marx és Nietzsche filozófiáját, valamint Spinoza rendszerével új metafizikai talajt biztosítsanak gondolkodásuk számára. Deleuze filozófiai programja ehhez a hullámhoz csatlakozva szintén a hegeli rendszer és a dialektika felszámolását tűzi ki célul. Hardt a Deleuze-könyv előszavában, a *Hegel és a posztstrukturalizmus alapjaiban* viszont azt állítja, hogy bár Deleuze célja valóban a hegeli filozófiával szemben strukturálódik, mégis azonos problémákat feszeget korai, hatvanas években írt munkáiban.¹⁰ Ez az ellentmondás (vagy inkább belső feszültség) vezet el Hardt azon megállapításához, miszerint Hegel filozófiáját Deleuze ugyan negatív kiindulópontnak tartja, ennek ellenére meg-

⁸ HARDT: *Gilles Deleuze*, i. m., 22.

⁹ Michael HARDT: „The Anatomy of Power”, in: Antonio NEGRI: *The Savage Anomaly* (ford. Michael Hardt), University of Minnesota Press, Minneapolis, 1991, xi–xvi.

¹⁰ HARDT: *Gilles Deleuze*, i. m., ix–xv. Az ötvenes-hatvanas évek francia filozófiájának átfogó értelmezéséről, illetve a Hegel és Spinoza filozófiájának értelmezéseiről lásd bővebben Knox PEDEN: *Spinoza Contra Phenomenology. French Rationalism from Cavailles to Deleuze*, Stanford University Press, Stanford, 2014. és Pierre MACHEREY: *Hegel or Spinoza* (ford. Susan M. Ruddick), University of Minnesota Press, Minneapolis, 2011.

lehetősen hegelianus gondolkodóként tekinthetünk rá.¹¹ Ez azt jelenti, hogy a hatvanas években írt monografikus igényű munkáiban a hegeli filozófiával szemben megfogalmazódó kritikái valójában hegeli problémákat foglalnak magukban. Deleuze filozófiatörténeti elemzése alternatív képet kínálnak mind a hegeli dialektikával, mind a fenomenológiával szemben. Hardt könyvének alapvető állítása, hogy e nélkül az alternatív elképzelés nélkül aligha lehet megérteni azokat a fogalmakat, amelyek „önálló” filozófiai műveiben központi helyet foglalnak el. A virtualitás, a multiplicitás vagy az immanencia-sík olyan területet jelentenek Deleuze rendszerében, amelyek megértéséhez elengedhetetlen a Nietzsche-, Bergson-, valamint Spinoza-értelmezés.¹²

Az elmélet és gyakorlat problémája elsősorban Spinoza filozófiáján keresztül jelenik meg Deleuze rendszerében. Az elmélet fogalma alatt Hardt mindenekelőtt Spinoza filozófiájának analitikus értelmezését, míg a gyakorlat az analitikus vizsgálatot felváltó szintetikus (más szóval politikafilozófiai) elemzést jelenti. E kétoldalú értelmezés célja, hogy Deleuze Spinoza rendszerének másfajta szempontjait is kiemelve, továbbá, hogy Spinoza politikai ontológiájára támaszkodva megteremtse saját politikai elméletének alapjait.¹³ Hardt hangsúlyozza, hogy Deleuze a hatalom vizsgálatával teszi meg azokat a lépéseket, amelyek az elmélettől a gyakorlat felé vezetnek. A hatalom ontologikus elemzése azokat az átkapcsolásokat teszi lehetővé, amellyel egy etikai dimenzió tárul fel a lét vizsgálatakor. Azonban a *Nietzsche és a filozófiá*ban bemutatott etikai dimenzióto-

¹¹ HARDT: *Gilles Deleuze*, i. m., xi.

¹² Leonard Lawlor 1998-ban megjelent tanulmányában rávilágít arra, hogy a fentebb említett fogalmak (a virtualitás, a multiplicitás vagy éppen az immanencia-sík) valójában Deleuze 1968-ban megjelent *Különbőség és ismétlés (Différence et répétition)* című művében kifejtett „transzcendentális empirizmus” fogalomra vezethetők vissza. Továbbá Lawlor arra is kitér, hogy e fogalompár tulajdonképpen a *Spinoza és a kifejezés problémájában* elemzett fogalommal, a kifejezéssel (*expression*) áll kapcsolatban. Lásd erről bővebben Leonard LAWLOR: *The End of Phenomenology: Expressionism in Deleuze and Merleau-Ponty*, *Continental Philosophy Review*, 1998/31., 17.

¹³ HARDT: *Gilles Deleuze*, i. m., 58–66.

vábbi megkülönböztetéseket von maga után.¹⁴ Ezek a megkülönböztetések pedig a Spinoza-értelmezéssel válnak teljessé Deleuze rendszerében. Mindez azt jelenti, hogy a hatalom ontológiai vizsgálata amellet, hogy lehetőséget nyújt a fogalmak közötti distinkciók felállítására, egyszersmind megteremti azoknak az átkapcsolásoknak, átértékeléseknek az útvonalát, amelyen keresztül eljutunk a gyakorlat mezejére. „A Nietzsche-tanulmányban azt találtuk, hogy a hatalmon belüli aktív és reaktív közötti megkülönböztetés felismerésével képesek lettünk az ontológiai elemzést egyfajta etikai elemzéssé alakítani. Ebben a Spinoza-tanulmányban szintén a hatalom fogalmán keresztül szerzünk egy gazdagabb és tágabb értelmet. Itt a hatalom problémájában a megkülönböztetések rendszerének egészét megtaláljuk: a spontaneitás és affektivitás, az aktivitás és passzivitás, az öröm és szomorúság között. Ez az értelmezés a fogalmak egy valós átértékelését alapozza meg, az elméleti keret folytonosságán belül. A hatalom vizsgálata konstituálja az elmélet végét és a gyakorlat kezdetét: az óra elütötte az éjfélt, akárcsak egy nietzschei transzmutáció esetében. A hatalom kritikus metszéspont, az elmélet és gyakorlat közötti átjárás pontja.”¹⁵

Hardt Deleuze-értelmezése bemutatja a hatalommal együtt járó gyakorlati aspektust, mindez pedig a hatalom fogalmából kibontható – és bizonyos értelemben Spinozától örökölt – értelemre vezethető vissza: a dolgok ugyan önmagukból nyerik erejüket, és ennél fogva

¹⁴ Lásd erről bővebben Gilles DELEUZE: *Nietzsche és a filozófia* (ford. Kovács András Bálint – Moldvay Tamás), Gond–Holnap, Budapest–Debrecen, 1999.

¹⁵ „In the study of Nietzsche, we found that by recognizing the distinction within power between the active and the reactive, we were able to transform the ontological discussion into an ethics. In this study of Spinoza, the same passage through power gains a richer and more extensive function. Here we find an entire system of distinctions within power: between spontaneity and affectivity between actions and passions, between joy and sadness. This analysis sets the terms for a real conversion within the continuity of the theoretical framework. The investigation of power constitutes the end of speculation and the beginning of practice: It arrives at the hour of midnight, as a Nietzschean transmutation. Power is the crucial link, the point of passage from speculation to practice.” Lásd Hardt: *Gilles Deleuze*, i. m., 59. (saját fordítás)

képesek újabb dolgok létrehozására vagy termelésére, azonban reprodukív természetétől sem lehet elvonatkoztatni.¹⁶ Ez a fajta reprodukív értelem nem teljesen fejezi ki a hatalom valódi természetét, mivel az adott dolog képessége azt is jelentheti, hogy egyáltalán lehetősége, képessége van-e a termelésre, produktivitásra. Hardt megfogalmazásában: „Hogyan tehetjük a filozófiát igazán gyakorlativá? A válasz nyitját Deleuze a hatalom vizsgálatában találja meg. A lét mozgó és alakuló elképzelését már Bergsonnál és Spinozánál fellelte, amellyel saját munkájának terepét készíti elő: Deleuze ontológiája a mozgásban levő létre fókuszál, a kauzális viszonyok genealogiájára, a »termelésre« és a »termelőképeségre«.”¹⁷

Deleuze hatalomelméletének marxista alapjai

Alain Beaulieu 2009-ben megjelent tanulmányában megemlíti, hogy Deleuze nem szimpatizált az ötvenes-hatvanas évek (marxista) értelmiségi köreivel, és tulajdonképpen sohasem lépett be a Kommunista Pártba. Ezután azt írja Beaulieu, hogy ennek ellenére Deleuze élete utolsó éveiben egy olyan könyvet tervezett megírni, amelynek „*Marx nagysága*” lett volna a címe.¹⁸ Tanulmányában azt hangsúlyozza, hogy korántsem ellentmondásos Deleuze politikai hozzáállása a korabeli eseményekhez (például a hatvannyolcas diáklázadásokhoz), mert valójában másvalamiben találja meg a marxista kritikai filozófia lényegét. Deleuze egyrésztől elveti a „nagy eseményeket”, amit elsősorban azzal magyaráz, hogy a nagy forradalmak gyakran fordultak katasztrófába. A politikai cselekvést Deleuze a

¹⁶ DELEUZE: *Spinoza és a kifejezés problémája*, i. m., 91–108.

¹⁷ „How can we make philosophy truly practical? Deleuze finds the key in the investigation of power. The mobile and malleable conception of being found in Bergson and Spinoza already prepares the terrain for this work: Deleuze’s ontology focuses on the movement of being, on its genealogy of causal relations, on its »productivity« and »producibility«.” Lásd Hardt: *Gilles Deleuze*, i. m., 117. (saját fordítás)

¹⁸ Alain BEAULIEU: „Gilles Deleuze’s Politics: From Marxism to the Missing People”, in: *Gilles Deleuze: The intensive reduction* (szerk. Constantin V. BOUNDAS), Continuum, London – New York, 2009, 204.

hatalomgyakorlással köti össze, továbbá, Spinoza elgondolásához hasonlóan, a hatalom kétféle értelmét különbözteti meg egymástól, amely alapján eltérő konstruáló erőt tulajdonít a hatalommal bíró tömegnek.¹⁹ Minden (politikai) szerveződés során a korlátozó természetű hatalmi formát (*pouvoir/potestas*) meg kell különböztetni a hatalom produktív természetétől (*puissance/potentia*). Deleuze filozófiájának gyakorlati aspektusa abban a kérdésben ölt formát, hogy miként hozhatunk létre egy forradalmat anélkül, hogy a hatalom ne egyszerűen átforduljon az elnyomott fél javára. Beaulieu megállapítása szerint, „[a] deleuze-i lázadás célja, az állammal szemben, nem az, hogy az ideális hatalmat az elnyomott fél kezébe adja, hanem sokkal inkább az, hogy a politikai vitákat egy még nem létező nemzetállam és egy alkotmánnyal még nem bíró nép létrehozásának a folyamatába helyezze.”²⁰

Beaulieu-höz hasonlóan, Hardt szintén a hatalom fogalmán keresztül mutatja be azokat a marxista alapokat, amelyek Deleuze filozófiájának gyakorlati oldalát körvonalazzák. Ezek tulajdonképpen a produkció-reprodukció problémájában gyökereznek: Deleuze a *Spinoza és a kifejezés problémájában* az attribútumok objektív olvasatát az értelem reprodukív természetével kapcsolja össze. „Az összes formálisan különböző attribútumot az értelem egy ontológiailag egyedüli szubsztanciára vonatkoztatja. De az értelem nem tesz mást, mint hogy *objektíve reprodukálja* azon formák természetét, amelyeket fölfog. Az összes formális lényeg egy feltétlenül egyedüli szubsztancia lényegét alkotja. Az összes minőséggel rendelkező szubsztancia, mennyiségi szempontból, egyetlen szubsztanciát alkot. Úgy, hogy az attribútumok egyszerre azonosak a lét tekintetében, és különbözőek a forma tekintetében. Ontológiailag egyek, formálisan különbözők – ez az attribútumok státusza.”²¹ Deleuze-nek ez az értelmezése az

¹⁹ BEAULIEU: *Gilles Deleuze's Politics*, i. m., 205.

²⁰ „The goal of the Deleuzian insurrection against the state is not that of bringing an ideal power into the hands of the dominated, but rather that of situating political debate in the process of creating a yet inexistent nation-state and an unconstituted people.” Lásd BEAULIEU: *Gilles Deleuze's Politics*, i. m., 205. (saját fordítás)

²¹ DELEUZE: *Spinoza és a kifejezés problémája*, i. m., 70. (saját kiemelésem: Zs. N.)

ötvenes-hatvanas években uralkodó elméletekkel szemben jön létre, ezzel az a célja, hogy a megismerés objektív értelmét feltárva ontológiai elméletét megalapozza.²² Hardt a deleuze-i reprodukáló értelmet a marxista termelőképesség fogalmával kapcsolja egybe. „Mi lenne akkor, ha ezt az ontológiai elméletet termelőképességként fognánk fel? A szubjektivista ontológia vonalán belül maradva ezzel azt akarnánk mondani, hogy a szingularitás, az univocitás és a hatalom nem a lét alapelvei (mint egyfajta reális objektumok), hanem sokkal inkább az értelmi képességünk termékei (úgy, mint az ismereteink objektumai).”²³

Hardt Deleuze-értelmezésének elsőrendű célja, hogy bemutassa a gyakorlatot az elméleten keresztül, amely a hatalom különböző fogalmaival jellemezhető: a reprodukáló természetű értelem olyan aspektusáról van szó, amely a hatalmat a dolgok produktívásával állítja párhuzamba. Ez a produktív természetű hatalom, ahogyan korábban utaltam rá, Spinoza hatalomelméletével hozható kapcsolatba; azonban már Nietzsche-értelmezése előkészíti Deleuze számára a Spinozához vezető utat.

„Nietzschével Deleuze egy megkülönböztetést ismer fel a hatalom kétféle minősége, az aktív és a reaktív hatalom között, vagyis azt, hogy a hatalommal bíró dolog mire képes, és hogy a hatalmat elszenvedő dolog mire

²² A fenomenológia, de kiváltképp a strukturalista marxizmus (Hardt értelmezése szerint) az „attribútumok szubjektivista olvasatát” tekinti a megismerés alapjának. Ez azt jelenti, hogy a világnak nincsen objektív (vagy „ártatlan”) olvasata, vagy azért, mert a tudat mindig valaminek a tudata, vagyis az intencionális aktus elválaszthatatlan a világot felfüggesztő tudattól; vagy pedig azért, mert az értelem tulajdonképpen a dolgok ideologikus rendszere által létrehozott, kitermelt szubjektumaként jelenik meg. Lásd erről HARDT: *Gilles Deleuze*, i. m., 76–79. Továbbá a strukturalista marxizmussal kapcsolatban lásd Louis ALTHUSSER – Étienne BALIBAR: *Lire le Capital 1–2.*, François Maspero, Paris, 1968.

²³ „What would it mean to conceive of this ontological speculation as production? We would have to say, in line with a subjectivist ontology, that singularity, univocity, and power are not principles of being (as real objects), but rather products of our intellectual activity (as objects of our knowledge).” Lásd erről bővebben HARDT: *Gilles Deleuze*, i. m., 78. (saját fordítás)

képes. Ehhez a megkülönböztetéshez hasonló módon Spinozával az adekvát és az inadekvát vonatkozásában adott egy gazdagabb definíciót: az adekvát az, amelyik kifejezi (vagy magába foglalja vagy felfogja) valaminek az okát; az inadekvát erről hallgat. Akárcsak az aktív hatalom, az adekvát szintén előre meghatározza, hogy a hatalommal bíró dolog mire képes; de egyúttal vissza is utal az affektusok belső genealógiájára, saját produktivitásának genealógiájára. Az adekvát a lét termeléséről és termelőképességéről egyaránt teljes képet nyújt. Ez a legfontosabb kapcsolat, amely Deleuze számára utat nyit a hatalom mezejére: egy olyan megfeleléshez, amely alapján a lét hatalma az affektusok hatalma szerint létezik és működik. A termelőképesség ereje biztosítja az ontológia és a gyakorlat közötti kommunikációs csatornát.”²⁴

A termelés és a termelőképesség fogalompárja a marxi értelemben vett termelés fogalmával áll összefüggésben. Hardt tehát egy olyan implicit áthidalással értelmezi Deleuze rendszerét, amely Spinoza hatalomelméletének, valamint Marx kritikai filozófiájának szükség-szerű kapcsolatában mutatkozik meg. Marx filozófiájában a termelés fogalma azoknak a materiális feltételeknek az összességét foglalja magába, amelyek révén az elméletet, a spekulatív filozófiát felváltó

²⁴ „In Nietzsche, Deleuze discerns a distinction between two qualities of power, the active and the reactive, that is, power linked to what it can do and power separated from what it can do. In Spinoza, this same distinction is given a richer definition with respect to the adequate and the inadequate: The adequate is that which expresses (or envelops or comprehends) its cause; the inadequate is mute. Like the active, the adequate is linked forward to what it can do; but it is also linked backward to its internal genealogy of affects, the genealogy of its own production. The adequate gives full view to both the productivity and the producibility of being. This is the crucial relation that opens up the field of power for Deleuze: Corresponding to the power of being to act and exist is its power to be affected. This power of producibility provides the communicating corridor between ontology and practice.” Lásd HARDT: *Gilles Deleuze*, i. m., 117–118. (saját fordítás)

gyakorlatról beszélhetünk. A szubjektivizmus, az emberi lényeg megteremtésének folyamata ebben az értelemben nem jelent mást, mint egy olyan *praxist*, amely elsősorban és mindenekelőtt az emberi lényeg termelésében fejeződik ki.²⁵ Mi is ez a lényeg? Marx szempontjából ez azt a társadalmi szerveződést, a „transzindividualizációt” jelenti, amely a forradalom útján kitermeli, létrehozza a világ újfajta rendjét. Az ember lényege tulajdonképpen egy újfajta társadalmi rend megteremtése, nemcsak a feltételek megrajzolása, vagyis a gyakorlat szubjektivizmusának elérése a cél, hanem azzal együtt a forradalmi eseményre való törekvés. Az ember lényege a gyakorlat kifejezése, amit egyedül másokkal képes kifejezésre juttatni.²⁶

Befejezés

Hardt tehát nemcsak a hegeli filozófiával, hanem a kortárs hagyománnyal való szembefordulásként értelmezi Deleuze filozófiáját, mindenekelőtt a marxi filozófia újraértelmezésének a szempontjából. Hardt ugyanakkor nem veszi számításba azokat a feltételeket, amelyeket Louis Althusser a produkció-reprodukció problémájával kapcsolatban felállít: a termelési módok alapvetően meghatározzák egy dolog ideologikus értelmét, ezzel szemben az értelem mégis objektív

²⁵ Ezen a ponton szeretném felhívni a figyelmet arra, hogy a *kifejezés* (*expression*) egy olyan terminus technicus Deleuze és Spinoza rendszerében, amely jelentését tekintve szoros kapcsolatban áll Marx termelés fogalmával. A termelés fogalmának pontosabb megrajzolásához, illetve Marx filozófiájában való elhelyezéséről lásd bővebben MÁRKUS György: *Language and Production*, D. Reidel, Dordrecht, 1986, 41–125.; valamint Uő.: „A termelés marxi paradigmája és a hermeneutika” (ford. Mezei György), in: Uő.: *Kultúra és modernitás*, T-Twins Kiadó–Lukács Archívum, Budapest, 1992, 91–137. Spinoza és Marx filozófiai rendszerét a termelés (vagy produkció) fogalmán keresztül több értelmező, filozófus párhuzamba állította egymással. Ennek a témának teljesebb áttekintéséről lásd Franck FISCHBACH: *La production des hommes Marx avec Spinoza*, Vrin, Paris, 2014.

²⁶ Lásd erről Étienne BALIBAR: *Marx filozófiája* (ford. Mihancsik Zsófia), Typotex, Budapest, 2012, 60–73.

módon képes a megismerésre.²⁷ Deleuze hatalomelmélete, amely jóllehet egy meglehetősen szuggesztív ontológia jegyeit viseli magán, a marxi értelemben vett termelés problémájára kínált válaszként is értelmezhető.²⁸ A probléma gyökerét a forradalmi esemény jelenti, hiszen, ahogy korábban utaltam rá, Deleuze számára minden „nagy esemény” csupán újratermelte, reprodukálta azokat a struktúrákat, amelyeket valójában meghaladni kívánt. Hardt Deleuze-értelmezése mindenekelőtt a spekulatív rendszer fogalmi konstitúcióját térképezi fel, Bergson, Nietzsche és Spinoza rendszerén keresztül. Hardt célja nem kevesebb, mint hogy Deleuze rendszerének a perspektívájából revideálja a marxi gyakorlati filozófia lényegét.²⁹ Ez alapján a gyakorlat nem számolja fel az elméletet, illetve a gyakorlat nem vész el a teoretikus konstrukciókban: Deleuze Marx nyomán szintén egyfajta „viszony” formájában tekint a gyakorlatra, amely elsősorban a hatalom különböző formájában bontakozhat ki. Az egyik értelemben ez a viszony előbbre való, mint a testek rendszere; a másik értelemben a hatalom mégis megjelenik ezekben a rendszerekben, amely vagy megszabja, korlátozza az egymáshoz való viszonyokat (*pouvoir/potestas*), vagy pedig a testeket egymással integrálva hoz létre újabb és újabb viszonyokat, felszabadítva őket a rendszerelvű struktúrák alól (*puissance/potentia*).³⁰

²⁷ Lásd erről ALTHUSSER–BALIBAR: *Lire le Capital 1*, i. m., 9–20., valamint Louis ALTHUSSER: *Olvassuk Marxot* (ford. Gerő Ernő – Horváth Andor), Kriterion, Bukarest, 1977, 5–14. és 170–197.

²⁸ Ezt a választ legtisztább formában az 1991-ben publikált *Mi a filozófia?* című, Guattarival utolsó közösen írt művében olvashatjuk. Az értelem olyan konzisztens természetével találkozunk ebben a művében, amely kizárja a produkció-reprodukció kapcsolatának a lehetőségét: ebből a szempontból a filozófia az elméletben és gyakorlatban egyaránt „kreáció”; a dolgokat, fogalmakat létrehozó komponensek tulajdonképpen együtt alkotják magáta dolgot, illetve fogalmat. A lét folyton alakuló, változó ontológiája a gyakorlat mezején a dolgok „kreálásával” állítható összefüggésbe, a sokaság szerveződése ebben a tekintetben egyfajta „kreatív létrehozás”. Lásd erről bővebben Gilles DELEUZE–Félix GUATTARI: *Qu’est-ce que la philosophie?*, Minuit, Paris, 2005 [1991], 21–37. Magyarul lásd Uők.: *Mi a filozófia?* (ford. Farkas Henrik), Műcsarnok, Budapest, 2013.

²⁹ HARDT: *Gilles Deleuze*, i. m., 117–122.

³⁰ BALIBAR: *Marx filozófiája*, i. m., 68–69.